

Viure, experimentar, llegir: o per què era de vidre la sabateta que va perdre la Ventafocs

Landa, Mariasun

Quaderns Divulgatius, 31: III Congrés de Literatura Infantil i Juvenil en Llengua Catalana

La invitació a comentar amb vosaltres algunes reflexions al voltant de la difusió, el foment i el plaer de la lectura, l'he interpretada com una ocasió, per la meua banda, d'aportar el meu granet d'arena a aquest quefer de la promoció de la lectura i més concretament la lectura literària, que conserva el seu prestigi social per la decadència, la qual ens arriba formulada, de vegades, de forma hipòcrita i alarmista; fins i tot amb cert sentit de culpabilitat: els nostres fills no lligen gens, què podem fer? es pregunten els pares, mentre ells veuen la televisió.

Segons diuen les enquestes, es llegeix cada vegada menys. Jo m'atreiria a dir que cada vegada es llegeix pitjor, entre altres coses perquè tenim molta pressa, perquè vivim corrent amb el rellotge a la mà, com la llebre blanca d'*Alícia en terra de meravelles*.

Moltes vegades, quan em pregunten per la conveniència que els infants llegendesquen, el perquè, quan, com, què... típics de les entrevistes, he de dir que jo no tinc un receptari, ni un llibre d'instruccions, i molt menys quatre eslògans per eixir del pas. A mi, en aquestes altures de la vida, m'agrada respondre, amb tota humilitat, que a mi la lectura, la ficció literària, m'ha anat molt bé. I que la recomane, entre altres coses perquè em sembla una necessitat tan humana com la de somiar, riure o jugar. Perquè per a mi ha estat una via de plaer, de consol, de companyia i fins i tot d'autoconeixement.

Reconec que em falta esperit proselitista, que la meua resposta té a vegades el to de qui recomana un restaurant la qualitat/preu del qual ens ha agradat. O un massatgista que ens ha alleujat d'una contractura de l'esquena. I m'ix així perquè no vull sacralitzar la lectura, ni obligar, ni exorcitzar aquells que no hagen experimentat el plaer al qual al·ludiré que no tinguen la intenció de fer-ho. Però en el meu fur intern, sí que crec que els qui no ho han compartit, encara que siga alguna vegada, s'estan perdent alguna cosa molt important en la vida.

Bé, supose que el mateix pensaran de mi els qui es llancen amb parapent.

M'han preguntat moltes vegades per què m'ha agradat escriure. Ningú m'ha preguntat mai per què m'agrada llegir.

Com si fóra obvi.

I ja que estem reunits al voltant d'un tema relacionat amb la literatura, crec que és una bona ocasió per tractar de respondre aquesta pregunta preguntant-nos, com si fóra la primera vegada: primer, per què a alguns o a algunes ens ha agradat i ens agrada encara llegir històries que mai no han passat, mentides, invencions, fets irreals, fantàstics i impossibles molts d'ells, i que tanmateix ens han fet arribar a ser el que som; i segon, per què, damunt, ens atrevim a recomanar als altres la lectura literària, entre altres coses, com una manera més d'experimentar emocions, viure d'una altra manera, fins i tot viure millor. En realitat, és evident que hi ha gent excel·lent, intel·ligent i bastant feliç que no llegeix o llegeix molt poc. És a dir, entén el món, o almenys entén el seu món, que no és poc.

També hi ha gent que llegeix molt i és una perfecta cretina. És evident, també, que quan s'experimenta la lectura com una cosa que té a veure amb el nostre jo més íntim, s'experimenta un plaer, o almenys, un benestar o confort interior que es vol tornar a sentir. Si aquest plaer es converteix en passió quan u és xiquet, adolescent, aleshores la lectura es converteix en una mena d'activitat paral·lela als nostres múltiples avatars vitals: sempre un llibre a la bossa, uns altres llibres a la maleta de cada viatge, massa d'apilats a la tauleta de nit i una biblioteca que va marcant la nostra biografia, els canvis del nostre gust literari, com un àlbum de fotos que arreplega, parcialment, retalls de vida dissecada.

I és que aquell xiquet o xiqueta que va viatjar, com jo, en un rai pel Mississipi amb Tom Sawyer, o es va enfrontar als pirates en una illa per un tresor, o ara que vol ser bruixot com Harry Potter, experimenta unes emocions que no oblidarà fàcilment. I torna als llibres, unes vegades amb expectatives que resulten desorbitades, amb avidesa que no sempre és sadollada, però sempre amb la il·lusió i la promesa d'un encontre, d'un estímul que li resulte emocionant.

És a dir, que tal com ens passa en la vida real o amb les persones que coneixem, no tots els llibres que llegim mereixen la pena, no totes les experiències ni desitjos són els adequats. A la voracitat dels inicis sol seguir un inevitable sibaritisme.

L'experiència literària, aqueixa lectura apassionada d'un llibre de la qual no eixim indemnes, no ocorre sempre que ho volem, sempre que llegim. Les causes que uns llibres agraden a uns i no a uns altres són variades i diferents per a cadascú. No és un experiment que puguem provocar, predir o programar. En això s'assembla a l'amor, o millor dit, a l'enamorament. El que podem fer és procurar que es donen les

circumstàncies apropiades, que conflueixen determinades condicions: un text adequat, un moment propici, una sensibilitat similar... i esperar.

Algú pot dir, o pensar-ho almenys, que això de viure a través dels llibres és una cosa completament inútil, o falsa, o fins i tot perillosa. I si no, que li ho pregunten a Don Quixot o a Madame Bovary. I ho diuen com si saberen molt bé el que significa el terme viure, amb un reduccionisme confortable i esbalaïdor.

Com a molt, pensen, llegir és una manera de passar el temps, a l'aeroport, a la consulta del callista, a l'hospital... o per respondre, si s'és un personatge públic, a la pregunta: «Què llegeix en aquests moments?». Aquell alcalde que a la pregunta «Què llegeix a l'estiu?», va respondre una cosa així com que ell, a l'estiu, no tenia temps d'avorrir-se, i que va causar tant d'escàndol en el seu dia, sempre m'ha paregut d'una sinceritat inusual. Va ser bèstia, però sincer. Va associar lectura amb avorriment, amb pèrdua de temps, amb inutilitat. En realitat va portar a col·lació una pregunta que ha omplert milers de pàgines teòriques: Per a què serveix la literatura?

Algú que no recorde va respondre: per a ser millors. Sona molt bé, però em sembla més un eslògan que una resposta real. En això de la ficció literària, com en el de l'art en general, que Oscar Wilde sempre va definir com una cosa inútil, cal preguntar-se per què, en general, no estem satisfets amb la vida real, o el que anomenem real; per què continuem demanant a la literatura alguna cosa que parli de nosaltres, que ens parli; per què sentim curiositat, set de coneixement, de nosaltres i del món que ens envolta.

Es pot llegir per adquirir o augmentar els coneixements que hom té, i això està més ben vist. Es pot llegir com una experiència d'evasió, una forma d'oci o un passatemps, i això també, en els temps que corren, s'entén i s'exercita.

En totes les seues formes, llegir està bé. Aqueixa és la meua opinió, almenys.

Però moltes voltes, a la lectura li demanem més. Sobretot si és una lectura literària. Aleshores pensem en una activitat que té a veure amb nosaltres, amb la nostra subjectivitat de lectors, no amb el que sabem sinó amb el que som. Volem trobar alguna cosa que ens forme, o ens deforme o ens transforme. Ens emocione, almenys. Si llegim per adquirir coneixements, després de la lectura sabem alguna cosa que no sabíem, tenim alguna cosa que no teníem, però nosaltres som els mateixos que abans, res no ens ha modificat.

En realitat, vivim uns temps en els quals tenim accés a tot tipus d'informació. Mai els llibres i l'art no han estat tant al nostre abast, però potser sentim poc, ens emocionem molt rarament, devorem més que masteguem. Com al·ludia Walter Benjamin, el nostre món es caracteritza per l'abundància d'estímul i la pobresa d'experiències. És a dir, llegim, però quasi res ens passa. Poques coses ens commouen realment, ens emocionen, ens fan trontollar, ens transformen.

Per això he encapçalat aquesta conferència sobre la lectura amb tres verbs que em resulten importants amb el tema: viure, experimentar i llegir.

I amb una sabateta de vidre.

Viure, experimentar, llegir. Tres infinitius.

L'imperatiu, com ja ens avisava Daniel Pennac en el seu llibre *Com una novel·la*, està renyit amb el verb llegir. Supose que ho està amb quasi tots els verbs. Són verbs amplis i enormes, com els *ferries* que transporten al seu interior un munt de cotxes i autobusos i museus i dinosaures dissecats. Són verbs, per dir-ho d'una altra manera, que amaguen molt diversos continguts. En qualsevol cas són verbs importants. Cadascú o cadascuna sap com pot relacionar els llibres que ha llegit amb la seua pròpia vida, amb les seues experiències més íntimes, amb el seu plaer, amb el seu desassossec, amb la seua recerca o el seu entreteniment... i pensar en els llibres que el van marcar, pensar si alguna vegada «un llibre el va fer despertar com si fóra un colp en el crani, [...] com si fóra un piolet que trenca el mar congelat que duem dins».

No són comparacions meues, per desgràcia. Són paraules de Kafka, ho sent. Són tan belles que no podia deixar de mencionar-les en algun moment(1).

Diguem-ho de manera més prosaica. El primer impuls de cada persona és afirmar-se, experimentar, desenvolupar-se, viure. El segon és eixir de si mateix, guarir, o intentar compartir almenys, la seua soledat. Parlar. Escoltar. Llegir. Escriure.

I què té a veure tot això amb una sabateta de vidre? Una sabateta molt especial, la de la Ventafocs, que gràcies a una errata d'impremta va passar de ser de cuir a ser de vidre, la qual cosa ja mai no va ser corregida, perquè no som ximpls i una sabateta de vidre és un vertader regal per a la nostra imaginació. Ens evoca mons impossibles i desitjos de tot allò que no és, però que va poder ser. Estic parlant de Charles Perrault, acadèmic francès del segle XVII, cortesà del rei Lluís XIV, que va tenir l'ocurrència d'arreglar de la literatura oral del seu temps onze contes i escriure'ls per primera vegada. Contes que, com els va definir tan bé Marc Soriano, són la literatura de la humanitat: Caputxeta Roja, La Bella Dormient del Bosc, En Polzet i, per descomptat, la Ventafocs, que va fugir dels fogons a una festa meravellosa i en tornar al seu humil destí va deixar perduda la sabata que en francès era de vaire, un tipus de cuir, i que en passar per la impremta i en equivocar-se amb el terme verre, vidre, ens va deixar a tots i

a totes per sempre meravellats, incapaços de corregir aquella imatge evocadora, irreal, fantàstica... és a dir, literària, poètica.

Continuem un poc més estirant de la sabata de cuir que per un error d'impremta esdevingué de vidre.

Plantejem-ho d'una altra manera:

–Quin valor té llegir el que algú escriu, inventa?

O estirem més la corda:

–Quin valor té escoltar el que diu algú?

Tornem al començament d'aquesta xerrada: per què ens agrada llegir narracions que mai no han succeït en la realitat? És quasi un absurd, o almenys alguna cosa misteriosa. Quina justificació pot tenir interessar-se amb entusiasme per unes històries que mai no han succeït i participar, almenys directament, d'uns sentiments que no ens interessa experimentar en les nostres vides, o concentrar-se a imaginar coses que mai no podrien existir, com sabatetes de vidre, per exemple?

Digues que m'estimes encara que sigui mentida, així es titulava una de les darreres obres de Montserrat Roig, una reflexió sobre la literatura, sobre el fet d'escriure, sobre les mentides que volem prendre'ns molt seriosament, sobre la necessitat de ficció d'aquests primats evolucionats, tan fràgils i complicats, que som.

No ens basta amb sobreviure, volem més. Què? Ah, no sé, però més. Preferim que la sabateta de la Ventafores siga de vidre, una cosa impossible, una cosa fantàstica, però meravellosament bella, evocadora, capaç per si sola de vehicular els nostres desitjos de ficció. És a dir, preferim renunciar a pensar que les coses són com són i la vida és com és, que diuen els feliços pragmàtics. Per què una sabata de vidre si, en realitat, la sabata era de cuir, normal i corrent, completament creïble?

Doncs sí, jo també preferisc que la sabata de la Ventafores siga de vidre, com també ho van preferir durant segles altres xiquets que escoltaven les històries al voltant del foc, malmenjats, esparracats, desvalguts, que sabien molt bé que el que es contava en aquells contes i en altres només eren paraules, res que haguera esdevingut en realitat, una cosa inventada, una mentida, moltes mentides... perquè, potser, el més humà és precisament somiar, desitjar impossibles, viure en certa manera el que no és, però que potser podria ser.

Una resposta, que és la mateixa que han donat molts teòrics de la qüestió i que nosaltres sabem encara que no siguem a vegades conscients, és que amb aquest tipus de lectures busquem ser més del que som. Veure per altres ulls, imaginar amb unes altres imaginacions, sentir amb altres cors. En paraules de C. S. Lewis, volem finestres o portes.

I està molt bé allò d'al·ludir a portes perquè, per exemple, els xiquets saben perfectament que en el moment que comencen a contar-los un conte s'aturen per una porta cap a emocions diverses: por, alegria, alliberament, disgust..., i així com aquesta porta d'entrada té les seues frases màgiques d'accés: «Temps era temps», «*En tiempos de Mari Castaña*»... (en éuscar també diem: «En els temps que animals i plantes parlaven»...), també les tenen les portes d'eixida d'aquest túnel meravellós i envoltant que és el conte narrat o llegit: «Conte contat, conte acabat»..., «*Y fueron felices y comieron perdices.*»

El xiquet es troba davant d'alguna cosa que sap que no és, però li agradaria que fóra, i recordem el que va escriure Bruno Bettelheim: «Per al xiquet no hi ha res més vertader que el que desitja.» Fa temps que sabem que els xiquets necessiten la ficció per dominar la realitat. I també, perquè els contes que contem o lligem els xiquets i xiquetes tenen, entre altres funcions, les de donar una forma narrativa a la seua pròpia vida.

M'agradaria aturar-me un moment en aquesta qüestió, perquè em sembla que amaga una de les raons per les quals, per a alguns, ha tingut la literatura un valor formatiu en la construcció de la seua personalitat, en la percepció que tenen de la seua pròpia vida com una narració. Quantes vegades hem hagut de sentir allò de «Ai, si jo et contara la meua vida, quina novel·la escriuries!» Quina narració s'amaga en una afirmació com aquesta: «Sóc un fracassat!?»

Supose que no podem consentir que la nostra vida siga una mera successió de fets, fragmentària, caòtica; volem atorgar-li un sentit. És un fet que el gust per la literatura té alguna cosa a veure amb la percepció de la nostra vida com una narració, o que usurpem a la narració la seua estructura per ordenar allò que és més caòtic que el caos: la pròpia vida. Per això si contem la nostra vida o escoltem la dels altres, en realitat escoltem narracions, les nostres pròpies i les dels altres.

Si el sentit d'allò que som està construït narrativament, en la seua construcció i en la seua transformació, és indubtable que la ficció, la literatura narrativa, totes aquestes històries que escoltem i llegim tenen un gran paper. Ja sé que aquest paper no és exclusiu de la literatura, però és indubtable que el llenguatge posseeix el do de l'eco, de la repetició, de la meditació pausada, del diàleg interior, personal i intransferible que susciten en nosaltres algunes frases, algunes paraules, alguna reflexió... Un diàleg íntim, un estímul a la pròpia resposta, una invitació a divagar, a relacionar les experiències que ens contem els altres amb les nostres pròpies... Aquesta experiència literària que tan bé va definir Marcel Proust com «el miracle fecund d'una comunicació en el si de la soledat».

Resumiré el que volia exposar-vos hui: llegir, com ho han dit uns altres millor que jo, és potser, entre altres coses, una ajuda per saber i confirmar qui som. Una ocasió per confrontar l'experiència pròpia amb l'experiència d'uns altres, per emocionar-nos amb els altres, per compartir un fons comú de memòria i experiència col·lectiva... I per somiar que, potser, qui sap, per què no? aquella sabateta de vidre era la nostra, aquella que perdérem després d'una correguda.

(Traducció: Xavier Mínguez)

1. Als vint anys, escrivia Kafka: «Si el llibre que llegim no ens desperta com un puny que ens colpejara el crani, per què llegim? Perquè ens faça feliços? Déu meu, també seríem feliços si no tinguérem llibres, i podríem, si fóra necessari, escriure nosaltres mateixos els llibres que ens fan feliços. Però el que hem de tenir són aqueixos llibres que es precipiten sobre nosaltres com la mala sort i que ens pertorben profundament, com la mort d'algú a qui estimem més que a nosaltres mateixos, com el suïcidi. Un llibre ha de ser com un pic de gel que trenque el mar congelat que duem dins.» Citat per LARROSA, Jorge, *La experiencia de la lectura*. Barcelona: Alertes, 1996, p.64.

Mariasun Landa (Errenteria, 1949). Escriptora i professora de Didàctica de la Literatura a la Facultat de Magisteri de Sant Sebastià. Ha publicat més de 200 títols, molts dels quals han estat traduïts al català, gallec, castellà, anglès, francès o grec. Ha rebut nombrosos premis, entre ells el Premi Lizardi en 1982 i el Premi Euskadi de Literatura Infantil i Juvenil en 1991. El relat *Iholdi* entrà a formar part de la llista d'Honor de l'IBBY. Entre les seues darreres obres destacarem *Un cocodril sota el llit* (Premi Nacional de LIJ del Ministerio de Cultura, 2004), *La bruixa i el mestre*, o *Un elefant amb cor d'ocell*.